

درس نامه : ستایش

یاد آوری برخی اصطلاحات ادبی

همان طور که می دانیم هر شعری دارای ویژگی هایی است : مصراع ، بیت ، ردیف ، قافیه ، حرف روی ، ذوقافیتین

❖ مصراع

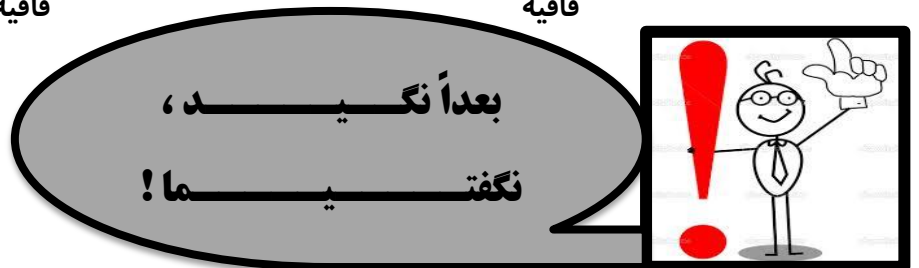
در لغت به معنی یک لنگه ی در از دو لنگه و در اصطلاح ادبی به حداقل سخن موزون (دارای وزن) گفته می شود
مانند : ای یاد تو مونس روانم

❖ بیت

در لغت به معنای خانه و در اصطلاح ، شعری که از دو مصراع تشکیل شده باشد .
مانند : ای یاد تو مونس روانم
جز نام تو نیست بر زبانه

❖ قافیه

به کلماتی گفته می شود که در آخر هر مصراع می آیند و آهنگ و حروف اصلی آخرشان برابر است .
مانند : ای نام تو بهترین سر آغاز
بی نام تو ، نامه کی کنم باز
قافیه قافیه

۱. حرف آخر هر قافیه را حرف (روی) می گویند .

مانند : ای یاد تو مونس روانم
جز نام تو ، نیست بر زبانه ← حرف روی

۲. گاهی اوقات هر مصراع یک بیت دو قافیه دارد که در اصطلاح به این بیت ذوقافیتین می گویند .

مانند : جوانی سر از رأی مادر بتافت به معنی سرپیچی کرد
دل دردمندش به آذر بتافت به معنی سوزاند
قافیه قافیه ← قافیه قافیه

❖ ردیف

به کلمه یا کلماتی که در آخر هر بیت بعد از قافیه عیناً تکرار می شود ، ردیف می گویند .

مانند : از ظلمت خود رهایی ام ده
با نور خود آشنایی ام ده
ردیف ردیف

بعداً نگید ،
نگفت ییما !

۱. زمانی دو کلمه ردیف هستند که : الف) از نظر تلفظ یکسان باشند (ب) معنی یکسانی داشته باشند
مثال ۱: بشنو از نی چون حکایت می کند ردیف
از جدایی ها شکایت می کند ردیف

مثال ۲: آتش است این بانگ نای و نیست یاد به معنی وزنده
هر که این آتش ندارد نیست یاد به معنای فعل دعایی ، باشد

در مثال ۲ چون (باد و باد) معنی یکسانی ندارند با هم ردیف نیستند و قافیه هستند .

۲. در یک بیت آوردن ردیف اختیاری است اما آوردن قافیه می تواند ضروری باشد . پس اگر بیتی ردیف نداشته باشد ، آخرین کلمه قافیه است .

❖ **نظم** : به نوشته ای که به صورت شعر باشد نظم گفته می شود .

❖ **مطلع** : به اولین بیت یک شعر مطلع گفته می شود .

❖ **مقطع** : به آخرین بیت یک شعر مقطع می گویند که معمولاً شاعر نام شعری خود را در آن می آورد .

❖ **تخلص** : به نام شعری شاعر که معمولاً در ابیات آخر شعرها آورده می شود (تخلص) می گویند .

مانند : از پی دیدن این داغ که خاقانی راست
چشم بند امل از چشم بشر بگشاید
تخلص

❖ **تحمیدیه** : شاعران معمولاً اشعاری را در حمد و ستایش خداوند در ابتدای کتاب خود می آورند که به این نوع اشعار تحمیدیه می گویند .

قالب شعر

شکل قرار گرفتن قافیه در شعر های مختلف ، تفاوت دارد و همین تفاوت ، موجب به وجود آمدن قالب های شعری گوناگون می شود .

در زبان فارسی انواع قالب های شعری را داریم که با توجه به هر درس ، به توضیح آنها می پردازیم .

❖ قالب مثنوی

مثنوی در لغت به معنای دو تایی و در اصطلاح به قالب شعری گفته می شود که هر بیت آن قافیه ای جداگانه

داشته باشد . به مثنوی دوگانگی نیز می گویند .

مثنوی مناسب ترین قالب شعری برای بیان داستان های پهلوانی ، عارفانه ، عاشقانه ی بزمی و اخلاقی است . این نوع شعر برای بیان مطالب طولانی استفاده می شود . تعداد ابیات مثنوی حداقل دو بیت اما حداکثر محدودیتی ندارد . اما همچنان که گفتیم ؛ مثنوی برای موضوع های زیر سروده می شود .

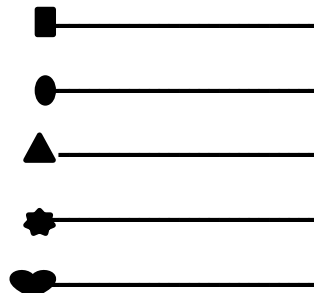
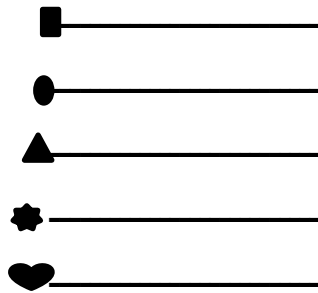
۱. اخلاقی تعلیمی : مانند کتاب بوستان سعدی

۲. بزمی و عاشقانه : مانند کتاب خسرو و شیرین اثر نظامی گنجوی ، ویس و رامین اثر فخرالدین اسعد گرگانی

۳. عارفانه : مانند کتاب های مثنوی مولوی ، منطق الطیر عطار نیشابوری و حدیقه الحقیقه ی سنایی

۴. تاریخی ، حماسی و داستان های پهلوانی : مانند کتاب های شاهنامه ی فردوسی و اسکند نامه ی نظامی گنجوی

از مثنوی سرایان معروف ، فردوسی ، نظامی گنجوی ، سعدی شیرازی ، عطار نیشابوری ، مولوی ، فخرالدین اسعد گرگانی ، سنایی ، شهریار و پروین اعتصامی و ... را می توان نام برد .

طرح گرافیکی
قالب مثنوی

نثر

به نوشته ای که شعر نباشد و خود از جملات مرتب و روان تشکیل شده باشد ، نثر می گویند .
نثر انواع مختلف دارد :

۱. **نثر ساده (مرسل)** : در این نوع نثر معمولاً از جملات ساده و کوتاه استفاده می شود . از آرایه های ادبی و لغات و اصطلاحات مشکل به دور است و نویسنده سعی می کند پیام خود را به درستی و راحت به خواننده یا شنونده منتقل کند .

مانند : پانزده روز مرخصی ام مثل باد گذشت . دیگر زمان رفتن بود . آن روز صبح باید ساعت نه جلوی در پادگان بودیم تا از همان جا به جبهه اعزام شویم .

۲. **نثر مسجع فنی** : در این نوع نثر انواع تشبیهات ، مترادفات ، سجع ها و توصیفات شاعرانه به صورت طبیعی به کار می رود . این نوع نثر حالت ادبی دارد و نویسنده با استفاده از آرایه های ادبی نوشته های خود را زیباتر و بیان خود را تأثیر گذارتر می نماید .

مانند: اندیشه کردن اندر کار خالق و مخلوق، روشنایی افزایش اندر دل، و غفلت از این و نا اندیشیدن، تاریکی افزایش اندر دل، و نادانی گمراهی است.

۳. **نثر مصنوع و متکلف:** در این نوع نثر، لغات و اصطلاحات دشوار و سجع های پی در پی به کار رفته است

۴. **نثر شکسته:** نوشته ای است که به همان صورت گفت و گوی عامیانه که بین مردم رایج است نوشته شده باشد. این نوع نثر در دوران معاصر (قرن چهاردهم) به وجود آمد. امروزه حق استفاده از آن را در هر نوشته ای نداریم.

مانند: پوزخندی زد و گفت: «ای بابا، دلت خوشه، کتاب بنویسی که چی بشه؟ برو دنبال یه تکه نون، دایی!»

آرایه های ادبی

آرایه: واژه ای غیر ساده است که از (آرا: بن فعل) + (ه: پسوند) ساخته شده است.

آرایه به معنی زیور، زینت، زیبایی و آرایش دادن است.

شاعران و نویسندگان گاهی برای زیباتر ساخته شدن شعر یا نوشته ی خود، به منظور تأثیر بیش تر بر شنونده یا خواننده، از آرایه های ادبی استفاده می کنند.

از پایه ی سوم تا ششم ابتدایی با بیش تر این آرایه ها از جمله: کنایه، شخصیت بخشی، ضرب المثل، مراعات النظیر، تضاد و... آشنا شده اید. اما در فارسی هفتم به هر کدام از این آرایه ها برخوردیم، یادآوری کرده و شما دانش آموزان عزیز را با آرایه های جدیدی نیز آشنا می کنیم.

آرایه ی سجع

سجع در لغت به معنی آواز کبوتر است و اگر نویسنده ای در نوشته هایش کلماتی را استفاده کند که در وزن و حروف پایانی شبیه به هم باشند، به آن کلمه ها مسجع و به آهنگ برخاسته از آنها سجع می گویند.

مانند: الهی، دلی ده که در کار تو جان بازیم، جانی ده که کار آن جهان سازیم.

سجع مانند قافیه است در شعر. همان طور که در یک مصراع قافیه نمی آید، در یک جمله نیز

سجع ممکن است نیاید.

انواع سجع

سجع به سه قسمت تقسیم می شود:

۱. سجع متوازی: وزن + حروف پایانی یکی باشد. مانند (بار، دار) و (دست، بست)

۲. سجع مطرف: فقط حروف پایانی یکی باشد (در وزن مثل هم نیستند) مانند: (ذات، حیات) و (نواز، راز)

۳. سجع متوازن: فقط در وزن یکی باشد. (حروف پایانی یکی نیست) مانند: (صاف، پاک) و (نهال، بهار)

بهترین نوع سجع در زبان (متوازن) و بهترین نوع سجع در موسیقی (متوازی) است.

پرسش و پاسخ

۱- در ابیات زیر ، قافیه و ردیف ، حرف روی ، ذوقافیتین را پیدا کنید .

- هم تو به عنایت الهی
- آنجا ، قدمم رسان که خواهی
- گلاب است گویی به جویش روان
- همی شاد گردد ز بویش روان
- ای کار گشای هر چه هستند
- نام تو کلید هر چه بستند
- به نام خدایی که جان آفرید
- سخن گفتن اندر زبان آفرید

۲- در عبارات زیر سجع و انواع آن را مشخص کنید .

- دانایی ده که از راه نیفتیم ، بینایی ده تا در چاه نیفتیم .
- هنر چشمه ی زاینده است و دولت پاینده .
- شما هم به کرم معذور دارید و به عفو در گذارید .
- آن که از جمال عقل محجوب است ، خود به نزدیک اهل بصیرت معذور باشد .

۳- شعر ستایش در چه موضوعی از قالب مثنوی سروده شده است ؟